

ÎNCEPUTUL ORIGINAR AL MODERNITĂȚII: UMBRA CARE SE VINDE ȘI SE CUMPĂRĂ

Ion MILITARU*

Abstract: Contrary to the historical uses to reject a *primum movens* for a particular period of history, especially when it comes to the chronology, the present essay offers a bold hypothesis: if we fail to find the native beginning of an era for a precise historical moment, we can find it within an idea which, by its size, includes already the main characteristics at that era. Insofar as the modern era means a new way of making the economy, a new way of implying its limitations and rights, then it came out one of its radical expression, handling an object that does not mean anything: the shadow. The author constructs a interpretation of Adalbert von Chamisso' narrative where the shadow is the engine of a new *Weltanschauung* whose configuration is modernity itself.

Keywords: philosophy of culture, modernity, Adalbert von Chamisso, shade.

Pare o alegație asocierea lui Adelbert von Chamisso – savantul naturalist îmbarcat pe bricul „Rurik”, sub comanda lui Otto von Kotzebue, căpitan în marina imperială rusă, împuternicit cu organizarea unei *expediții științifice de descoperiri în Oceanul Pacific și în jurul globului*³¹, cu Adelbert von Chamisso – autorul *Extraordinareii povești a lui Peter Schlemihl*. Cel angajat pentru descrieri exacte și competente în expediția științifică din 1815-1818 nu pare să aibă prea multe în comun cu fantezia nestrunită care povestește peripețiile celui care și-a pierdut umbra. *Naturalistul titular* – cum figura în rubricatura de bord în expediția Rumianțev, doctor honoris causa al Universității din Berlin, membru al Academiei din Berlin la propunerea lui Alexander von Humboldt, și scriitorul romantic care aduce pe lume una dintre cele mai stranii producții literare din istoria romantismului se cuvin separați. Cel puțin așa pare să rezulte dintr-o minimă recunoaștere a identității celor două întreprinderi. Lucrurile nu se cuvin amestecate și niciun câștig pozitiv nu pare să rezulte din asocierea lor prea intimă.

Istoricii și criticii literari, spre deosebire de istoricii științei, au văzut lucrurile puțin diferit. Refuzând să vadă lucrurile în separația lor, le-au amestecat. Au preferat să vadă în nuvela lui Chamisso despre Peter Schlemihl „un mic sâmbure profetic în ceea ce îl privește pe autor”³². Cu câțiva ani înainte de

* cercetător științific I dr. în cadrul Institutului de Cercetări Socio-Umane din Craiova.

³¹ Adelbert von Chamisso, *Călătorie în jurul lumii*, Editura Sport– Turism, 1989, p. 23.

³² Zoe Dumitrescu-Bușulenga, în *Cuvânt înainte* la *op.cit.* p.12.

îmbarcarea sa pe vasul „Rurik”, Chamisso anticipa în descrierea extraordinarelor călătorii imaginare ale lui Peter Schlemihl „propriul său destin de călător”³³.

Mai întâi *se anticipează* – în literatură – un vast plan al călătoriilor. Peter Schlemihl, personajul povestirii, în urma negocierii umbrei, se vede obligat să întreprindă fantastice călătorii de-a lungul și de-a latul planetei observând, descriind și consemnând aidoma unui scrupulos om de știință. Apoi, din 1815 până în 1818, în cursul călătoriei reale a lui Chamisso, omul de știință consemnează în condiții științifice exacte cam aceleași lucruri. Observațiile științifice sunt mai variate, descrierile cuprind perspective antropologice, etnologice, geologice, geografice mai vaste și fac obiectul unui raport amănunțit întocmit imediat după încheierea călătoriei cu titlul *Bemerkungen und Ansichten*. Pe scurt, în biografia lui Chamisso scriitorul devansează omul de știință.

Ceea ce apropie cele două planuri: al imaginației și al științei, este călătoria însăși. Savantul naturalist călătorește pe tot mapamondul, privește, descrie, face diferențe, iar personajul Schlemihl, în efortul de a-și recupera umbra, călătorește pur și simplu. Ceea ce face subiectul ambelor tipuri de călătorie este simbolul călătoriei însăși: umbra. În orice călătorie, ceea ce dispăre, ceea ce însoțește în tranzit și se evaporă la capăt este umbra. Atât în resortul călătoriei științifice, cât și în cel al scrierii poveștii lui Peter Schlemihl, subconștientul unuia și aceluiași om, al lui Chamisso însuși, este dominat de umbră în indiferent ce metabolism a fost ea asimilată. Realul și imaginarul sunt convergente pe planul unuia și aceluiași lucru: călătoria – sub tutela unui simbol unic: umbra.

*

„După o norocoasă călătorie pe mare, pentru mine însă foarte obositoare, am ajuns, în sfârșit, în port. De îndată ce am coborât pe uscat, mi-am luat micul meu calabalâc și, făcându-mi loc prin mulțime, am intrat în primul han”³⁴ – este propoziția cu care începe povestea lui Schlemihl.

Cu o *scrisoare de recomandare* în buzunar Peter Schlemihl caută o adresă și un personaj anume. Informațiile pe care le primește sunt de felul: „la capătul străzii de nord, în fața Porții de Nord, prima vilă pe dreapta”³⁵. Nordul este mai degrabă o direcție decât o adresă, el funcționează deja într-un regim ambiguu. Contextul întâlnirii este o petrecere în cursul căreia se petrec tot felul de lucruri ciudate: „se discuta din când în când cu seriozitate despre lucruri frivole, iar altele cu ușurință despre lucruri importante”. Este paradoxul care concentrează în sine tot ceea ce va urma³⁶. Însuși gestul său care-i va determina destinul: a vinde umbra pentru bani, ține de partea a doua a observației: a trata cu ușurință lucrurile importante.

Față de tot ce se întâmplă aici Schlemihl se simte „cu totul străin pentru a pricepe prea multe din cele spuse și prea amărât pentru a dezlega înțelesul unor

³³ Ibidem.

³⁴ Adelbert von Chamisso, *Extraordinara poveste a lui Peter Schlemihl*, în *Nuvela germană în secolul al XIX-lea*, Editura de stat pentru literatură și artă, 1958, p.29

³⁵ Ibidem.

³⁶ De-a lungul povestirii paradoxurile vor dezvolta o întreagă funcție. Ele vor servi însă cum nu se poate mai eficient tensiunea creată între real și fictiv.

asemenea șarade”³⁷. În prim planul atenției se impune *un bătrânel uscățiv, înalt și liniștit* al cărui comportament este mai presus decât poate înțelege Peter Schlemihl. Când gazda solicită o lunetă, bătrânelul scoate din buzunar o lunetă gata pregătită. Când se exprimă dorința de a așterne pe pajiște niște covoare turcești, bătrânelul le scoate din buzunar. Ba se merge până acolo încât scoate din buzunar „trei cai, mari, negri, și cu șaua pe ei. Închipuiește-ți! Trei cai înșeuăți, din același buzunar din care apăruse un portofel, o lunetă, un covor lung de douăzeci și lat de zece pași și un cort de aceeași mărime, cu stâlpii și toate cele necesare!”³⁸. Deși miraculosul este cheia tuturor acestor lucruri ieșite din comun, toate par normale, firești, „nimeni negăsind nimic extraordinar în toate acestea”³⁹. Pentru că în digestia sa socială, Schlemihl nu poate asimila miraculosul hotărăște să se retragă: „M-am hotărât să mă retrag neobservat, spune el, nu prea mă simțeam în largul meu, ba chiar începuse să mă cuprindă spaima”⁴⁰. Nu este însă simplu. Din fața miraculosului nu există retragere ca și cum nu ar fi sau ca și cum nu s-ar fi manifestat. Ori de câte ori se manifestă miraculosul, lumea nu rămâne aceeași. Pentru că nu poate aparține unei astfel de lumi guvernate sau pătrunse de miraculos, Schlemihl decide ieșirea din ea. „Tocmai izbutisem să mă strecur pe lângă boschetul de trandafiri, deval, și mă aflam pe o pajiște neîngrădită, când, de teamă de a nu fi văzut călcând iarba, mi-am aruncat privirea în jur. Închipuiește-ți spaima care m-a cuprins când l-am zărit îndărătul meu pe omul în gri care se apropia de mine”⁴¹.

În scurtul dialog care urmează se decide de tot. Toate rațiunile posibile sunt puse pe masă, iar din viitoarea lor răsturnare se va construi destinul dramatic al personajului.

În scurtul timp cât am avut norocul să mă afl în preajma domniei voastre, – se adresează omul cel ciudat – am putut admira de câteva ori, îngăduiți-mi să vă declar, domnul meu, preafrumoasa umbră pe care o aruncați în lumina soarelui cu un vădit dispreț – această umbră care se găsește aici, la picioarele domniei voastre. Iertați-mi, vă rog, propunerea oarecum îndrăzneată. Oare nu ați fi dispus să-mi cedați umbra?⁴²

Pentru a fi credibil, în schimbul umbrei lui Schlemihl i se oferă punga din care banii nu se termină niciodată, pălăria lui Fortunatus care te face invizibil, iarba fiarelor, talerul hoților sau rădăcina de mătrăgună: umbra pentru oricare din ele! „Simțeam cum îmi vâjâie capul”, mărturisește Schlemihl. „Ce trebuie să cred despre cererea aceasta atât de stranie, de a mi se cumpăra umbra?”⁴³ se

³⁷ *Nuvela germană...*, p.29

³⁸ *Ibidem*, p.33

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*, p.34

⁴³ *Ibidem*

întreabă el. Întrebarea arată însă unde se află acum, ce știe despre umbră, prețul prezenței precum și prețul absenței sale. Dacă Schlemihl ar fi știut câți bani face umbra, valoarea ei în sine, dincolo de bani, ar fi știut ce trebuie să creadă despre o asemenea ofertă nesăbuită.

Pentru că nu știe nimic din toate acestea și pentru că neștiința particulară în cauză îi produce mirare, el procedează prin neștiință și cu inocență. Acceptă târgul, dă umbra și primește punga din care banii nu istovesc niciodată să se termine. Imediat, bătrânelul uscățiv „îngenunche fără zăbavă în fața mea și-l văzui cum, încet, cu o îndemânare demnă de admirat, desprins umbra de pe iarbă, cât era de lungă, o ridică, o înfășură și în fine o băgă în buzunar”⁴⁴.

Acum, lui Peter Schlemihl i se arată întreaga grozăvie a schimbului. Abia de face câțiva pași când o bătrânică îi strigă: „Domnule, băgați de seamă; v-ați pierdut umbra”⁴⁵. Ajuns la poarta orașului, un paznic se întreabă: „Unde și-o fi lăsat domnul acesta umbra?”⁴⁶, iar niște femei: „Sfântă Fecioară! Bietul om nu are umbră!”⁴⁷. Verdictul final vine din partea unor copii: „Oamenii cumsecade obișnuiesc să-și ia umbra cu ei când merg prin soare!”⁴⁸ îi strigă ei.

Peter Schlemihl nu pășise niciodată așa ceva. Nu privise niciodată umbra în importanța prezenței sau absenței sale. Abia acum, când propria lui umbră încetează să mai fie, reflecția îi aruncă în față relevanța pierderii: „dacă în lumea noastră aurul este mai puternic decât virtutea și meritul, cu atât mai vârtos, chiar mai mult decât aurul, trebuie să valoreze umbra, și așa cum înainte îmi sacrificasem averea pentru conștiință, acum îmi sacrificasem umbra numai pentru bani”⁴⁹.

Fără umbră, Schlemihl simte cum soarta devine *nemiloasă*, iar viața *mizerabilă*⁵⁰. În ochii celorlalți el trezește *batjocură, milă, dispreț trufaș*⁵¹. Înțelege limpede cum umbra este „comoara fără de care viața nu este decât chin”⁵², iar fără ea se simte „înstrăinat de tot ce e viață omenească,⁵³ singur în mijlocul unei mări de amărăciune”⁵⁴.

Adâncindu-se în refuzul tot mai agresiv al mulțimii, Schlemihl se hotărăște să-și recupereze umbra. O nouă rundă a negocierilor are loc. Personajul cel straniu a cărui identitate Schlemihl nu întârzie s-o cunoască, acceptă. Se arată de acord să-i restituie umbra, să păstreze chiar punga lui Fortunatus, în schimbul a ceva cu totul nesemnificativ. „Răscumpărați-vă umbra”⁵⁵, îl sfătuiește diavolul-neguțător. „Drept

⁴⁴ Ibidem, p.35

⁴⁵ Ibidem, p.36

⁴⁶ Ibidem

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Ibidem, pp.36-37

⁵⁰ Ibidem, p.38

⁵¹ Ibidem, p.39

⁵² Ibidem.

⁵³ Ibidem, p, 41

⁵⁴ Ibidem, 46

⁵⁵ Ibidem, p.59

amintire, – s.m. I.M. – vă cer numai o bagatelă. Fiți atât de bun și iscăliți-mi înscrisul acesta”⁵⁶. Schlemihl știa de dinainte acest punct terminus: *Subsemnatul, las moștenire deținătorului acestui bilet sufletul meu, după despărțirea sa naturală de trup.*⁵⁷ În fața ezitării și a refuzului argumentele diavolului-comerciant au cel mai înalt standard al organizării și diversificării:

Îngăduiți-mi, vă rog, o întrebare: ce fel de marfă este acest suflet al dumneavoastră? L-ați văzut vreodată? Și ce vreți să faceți cu el, după moarte? Fiți mulțumit că ați găsit acum, în timpul vieții, un amator care să vrea să dea pe acest X, pe această putere galvanică, pe această activitate polarizatoare, în orice caz pe acest lucru fără sens, un preț real⁵⁸.

Este o argumentație paradoxală. Dacă această *bagatelă*, acest *lucru fără sens*, un *veritabil X*, este așa cum este descris, de ce este dorit? Este adevărat, la începutul noilor negocieri, bătrânelul uscățiv se arătase gata să-i dea satisfacție lui Schlemihl. Îi va restitui umbra, îi va lăsa și punga fermecată – fără nimic în schimb; ceea ce îi va cere va avea strict valoarea unei *amintiri*.

Să-și cheltuiască însă diavolul argumentele pentru a obține doar o **amintire**? O amintire este o gratuitate, un lucru care nu obligă decât în plan afectiv. Diavolul solicită o amintire, ca personaj strict sentimental: există o noblețe a sentimentelor care au de partea lor bunăvoința.

Dacă sentimentul este însă resortul care îl determină pe diavol să solicite doar o amintire, există, evident, o inutilitate a argumentelor. Pentru a intra însă în posesia a ceea ce solicită, un singur plan al persuadării nu este suficient. Este nevoie de mai multe planuri între care două sunt dominante: cel sentimental și cel logic. Pentru ultimul, paleta argumentelor folosite este cum nu se poate mai diversificată. Sufletul este un **X**, adică o necunoscută. În fața celui ce jură însă pe cunoaștere, admiterea unei necunoscute, a unui X, este o descalificare. Niciun X nu poate fi admis fără a recunoaște necesitatea unei reforme în cunoaștere. Or, principalul lucru care trebuie admis în aceste condiții este relativismul, adică prezența vizibilă a limitelor.

Mai mult, lipsa de calitate a acestei **bagatele** se învederează în faptul de a nu fi văzut de nimeni, adică nicio mărturie a cuiva nu poate fi depusă în favoarea lui. Or, lipsa mărturiilor într-un proces duce inevitabil la pierderea procesului. Diavolul este empirist în buna tradiție a scepticismului de la Toma.

Însăși moderația și umilința lui Schlemihl sunt aduse în discuție. Are el de gând ca după moarte să facă ceva cu sufletul său? Capcana este evidentă: dacă are de gând să facă ceva în felul unei activități lucrative nu este cumva trufie și provocare a Celui ce, cu adevărat, se îngrijește de suflet? Sau dacă nu are de gând să facă nimic, nu este curată prostie să nu mizeze acum pe ceva care, mai încolo, iese, evident, din zona sa de interes?

⁵⁶ Ibidem

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Ibidem, p.60

Nici calitatea de marfă nu este ignorată. Întemeierea sufletului ca marfă este extrem de ingenioasă: dacă toate acestea nu sunt altceva decât niște contradicții care numai cu greu se pot rezolva, de ce să nu fie expuse ca marfă și vândute? O contradicție este o bătaie de cap, a o vinde este totuna cu a vinde o bătaie de cap, a vinde o maladie.

Nimic nu îl face pe Schlemihl să accepte noul schimb. Puterea umbrei o înțelesese prea târziu: niciodată înainte umbra nu contase. Or, diavolul cumpărase un lucru care nu existase pentru el. Umbra începe să existe abia în momentul în care devine marfă de schimb. Întrebarea este: ce valoare are un lucru care înainte de a intra pe piață și a face obiectul vânzării-cumpărării nu exista decât în maniera admiterii generice, care nu avea o funcție clară? Umbra lui Schlemihl, existase și înainte, ea îl însoțise în permanență pe posesor, numai că acesta nu o asumase ca bun propriu decât în momentul în care comerțul i-o certifică riguros. El își înțelege pierderea abia prin intermediul celui care îi semnalizează bunul său propriu. Înainte de această semnalare el nu-și asumase ceea ce îi aparținea prin ignoranță.

Este natura paradoxală a umbrei de a începe să conteze pentru subiect din momentul părăsirii lui. Deși ea făcuse una cu el înainte, această unitate a umbrei cu sine este recunoscută prin intermediul separării. Este funcția pe care diavolul o activează încă din momentul originar și pe care o perpetuează fără încetare de-a lungul întregii creații.

*

Orice hermeneutică modernă a umbrei care pornește de la narațiunea lui Adelbert von Chamisso își are debutul în contractul originar, adică în actul de vânzare-cumpărare, în deschiderea pieței. Întreaga relevanță modernă a umbrei, înaintea oricărei alte semnificări, pornește de aici, adică de la actul fondator al modernității însăși. Este o coincidență semnificativă cum povestea modernă a umbrei iese dintr-una și aceeași sursă cu modernitatea însăși.

Anterior poveștii lui Chamisso umbra nu mai cunoscuse în modernitate o acceptare artistică atât de plenară. Or, nodul acestei povești nu este atât pierderea efectivă a umbrei și nici avatarurile încercării de recuperare a ei. Ceea ce este semnificativ este negocierea ei. Diavolul nu fură umbra, nu-l jefuiește pe proprietar, nu trece la un rapt. Procedura lui nu este violent-barbară. El procedează în cele mai propice condiții ale modernității: vinde și cumpără. El propune un târg în care oferă ceva și cere altceva. Nu obligă și nu recurge la forță. Între determinațiile sale de corupere, mijloacele primitive, de forță fizică efectivă, sunt refuzate.

Aici este întâlnită determinația însăși a modernității. Actul de naștere al modernității este legat de comerț nu atât în sensul mercantilizării în care totul este de vânzare, de la ceea ce este inamovibil comercial: valorile, până la ceea ce este complet comercial: bunurile. Mercantilismul modern, adică dimensiunea în interiorul căreia piața, cererea și oferta sunt piesa esențială trebuie interpretat în sensul în care ceea ce se cere nu este smuls prin violență și când violența încetează să mai fie mijlocul de procurare a unui bun, iar de cealaltă parte, când

oferta nu mai este ofertă în sensul de dar care obligă, ulterior, într-o infinitate de feluri. **Mercantilismul modern este cel care face din cerere și ofertă acte în care partenerii rămân liberi.** În urma actului de comerț cei care îl întreprind nu-și mai sunt obligați în niciun fel. Este lăsată în urmă tradiția în care exista darul și în care exista raptul.

A da și a cere, a oferi și a râvni capătă noi conotații în piața modernității. Ceea ce le caracterizează este libertatea care le însoțește și care rămâne la urma tuturor.

Civilizația, care este contextul schimbului dintre Peter Schlemihl și diavol, înseamnă, în chipul istoriei concrete a Occidentului, piață, legiferare și acceptarea termenilor înțelegerii lui a vinde și a cumpăra. Unde există comerț, violența încetează. Cu un exemplu de la celălalt capăt al istoriei, procurarea bunurilor cetății Troia de către greci nu se face prin comerț. Pentru a ajunge în posesia tuturor acelor bunuri, grecii nu crează o piață comună cu troienii. Ei nu negociază și nu vin cu nimic în schimb. Pentru **grecii epocii întunecate** comerțul rămâne un deziderat, realitatea este însă războiul.

Nu este o explicație superficială invocarea pieței în actul istoric de naștere al Occidentului. Ciudat este însă cum în locul sesizării a semnificației cu adevărat civilizatorii a comerțului, s-a optat pentru conotația mercantilă în interiorul căreia valorile sunt mutilate, ajung marfă de schimb, iar morala este distrusă astfel încât o nouă barbarie își face intrarea în lume. Adevărul este pe dos: anterior epocii în care comerțul instituie civilizația, barbaria era la ea acasă. Explicația este simplă: atâta vreme cât dorința de a avea urma o altă cale: violența, raptul, forța – civilizația era imposibilă. Invers, cu cât această dorință se conformează și se pune de acord cu o altă dorință în legislația căreia se găsea bunul râvnit, civilizația este posibilă.

În actul comerțului există două voințe a căror unitate este dată de direcția comună. Ambele se caracterizează prin drepturi egale. Există această premisă a egalității pe care o presupune comerțul modern. Este prea mult pentru intenția studiului de față a avansa până acolo unde descoperă adevăratul promotor al acestei egalități de drepturi a celor implicați în comerț, adică până la a desemna veritabilul resort al situației: creștinismul. Abia prin operația creștină pentru care celălalt nu este doar sursă de rapt și violență, ci semen, adică egalul sinelui se pun bazele comerțului ca axă a civilizației moderne.

*

Umbra își capătă valoarea abia în urma negocierii sale. Valoarea ei este în planul negocierii valoare de schimb: umbra este un bun economic. Este ceea ce află Schlemihl în urma ofertei diavolului. Valoarea economică a umbrei nu epuizează întreaga sferă valorică a acesteia. Numai că, pentru început, umbra debutează prin semnalarea și semnificarea ei economică. Pentru bunul pe care îl reprezintă umbra sa – și pe care, până la această dată el niciodată nu îl valorificase! – Schlemihl primește un alt bun. Diferența este greu sesizabilă pentru că, la rigoare, el nu știa nimic despre ce s-ar putea face cu umbra sa și care este valoarea ei de întrebuințare. El nu descoperise, anterior negoțului, nicio binefacere a umbrei, nu avea rațiunea proprietății sale și abia de intuia că umbra este, aidoma altor bunuri, unul dintre cele avute.

În tot cazul, în momentul în care i se solicită umbra ca bun aflat în posesia sa, Schlemihl înțelege acest lucru strict tautologic: umbra este un bun care poate funcționa pe piață ca valoare de schimb.

Imediat, acest conținut al înțelegerii se schimbă. Umbra devine mai mult decât un bun care să poată fi înstrăinat ca oricare altul. Prețul cedării umbrei începe să-l coste. Oricare alt bun, odată înstrăinat nu face obiectul oprobiului. Onestitatea comerțului se întinde asupra non-alienării celui care vinde. Or, abia efectuat schimbul, Schlemihl înțelege că umbra era mai mult decât un bun a cărui cedare să fie întru-totul în interiorul limitelor pieței. Prin vânzarea umbrei aceste limite ale pieței sunt depășite. Vânzându-și umbra, el vânduse mai mult decât un bun oarecare. Prin urmare, limitele pieței fuseseră depășite. Stricta legalitate care reglementa natura bunurilor apte de piață fusese încălcată. Dar unde? Sancțiunile care nu întârzie să apară sunt deocamdată la nivelul apostrofării unor femei sau copii. Prin intermediul acestor sancțiuni gratuite care doar consemnează ca pe o anomalie absența umbrei, a doua valoare a acesteia se anunță mai gravă decât prima. Mai mult decât atât, dacă valoarea comercială a umbrei ținea de punerea ei pe piață și negociere, a doua valoare care se anunță acum este dificil de aproximat. Umbra se arată acum în calitate de permanență. Ea ține de natura individuală a fiecăruia, un fel de a fi al acestei naturi, iar gestul de a se lipsi de ea este egal tentativei de a înstrăina natura. Umbra este în natura individuală la fel oricărui organ sau părți.

Pe scurt, prin ce i se întâmplă lui Schlemihl nu se ajunge la niciun fel de înțelepciune la capătul căreia să se vorbească despre umbra în sine, despre substanță sau apartenența acesteia la ființă. Un lucru este sigur: integritatea vieții sale în lume este distrusă. Nu mai este aidoma celorlalți, nu se mai poate arăta așa cum se arată ceilalți, nu mai poate păși acolo unde pășesc ceilalți. Fără umbră i se refuză totul, iar acest refuz nu are sensul unui refuz arbitrar, capricios, generat de cine știe ce aprehensiuni stricte. Refuzul său este refuzul lumii în fața unui exponent care-și revendică identitatea de la ea, însă fără identitatea care o definește propriu-zis. Refuzul celui fără umbră este refuzul unui monstru, pentru că în refuzul monstruosului nu este un refuz al alterității efective, ci un răspuns al identității care trișează, minte și înșeală. Monstruozitatea celui fără umbră ține de tentativa acestuia de a se prezenta ca posesor de umbră.

*

Transferul umbrei în contul unei cauzalități care să-și identifice resorturile în comerțul radical, în actul de a vinde și a cumpăra extins la cotele absolute ale nimicului și ale totului nu este arbitrară. Comerțul radical este acolo unde istoria face posibilă gândirea lui dincolo de bunurile efective care se pot vinde și cumpăra, adică în extinderea lui inteligibilă la nimic și tot. Numai acolo unde nimicul și totul furnizează materie primă, sunt efectiv marfă, comerțul este radical. Or, evident, nu există nimic care să se substituie nimicului și totului de așa manieră încât nimicul și totul să fie puse pe tarabă. Or, extensia unui comerț care solicită cele două extreme la o asemenea anvergură se poate petrece strict în plan inteligibil sau simbolic. Cu atât mai mult cu cât, în condițiile găsirii unui bun efectiv care să poată funcționa ca atare, comerțul să illustreze posibilitatea lui de existență.

Este o performanță găsierea aceluia ceva care să semnifice sau să fie nimicul, să fie pus pe piață și vândut efectiv. Barierele reale ale comerțului sunt, în aceste condiții, pulverizate. Mai mult, inteligibilitatea însăși are limitele forțate. Se întâmplă, în radicalizarea comerțului la nimic și tot, ceva greu de înțeles. Atunci când nimicul sau ființa însăși sunt scoase la vânzare, comerțul este radical și devine sinucigaș. A pune pe tarabă ființa, adică acel ceva de care depinde actul de a vinde și cumpăra, este ininteligibil. Forțarea limitelor gândirii până dincolo de limitele conceptului este trecerea gândirii însăși în altceva.

*

Umbra servește în mecanismul istoriei la facilitarea obținerii radicalității sale. O istorie nu poate fi radicală, adică nu poate fi gândită în posesia conceptului pe care îl reprezintă dacă nu epuizează limitele aceluia concept, dacă nu ajunge la granițele care reprezintă și riscul pulverizării sale în neant. Dacă piața este resortul modernității noastre istorice, atunci conceptul radical al pieței nu poate fi gândit în afara gândirii limitelor maxime la care ea se poate întinde. Nicio piață nu este radicală dacă nu încearcă să vândă și să cumpere acel ceva care să atingă limita trecând dincolo de ea. În planul pieței inteligibile putem întreba care este acel bun, fie simbolic, prin care piața să ajungă la limita esenței sale? Sau, împingând logica dincolo de funcționarea ei istorică, care este bunul pus pe piață și devenit lucru vandabil dincolo de limita vandabilității sale, adică forma goală a lucrului? Este maniera logică prin care descoperim nimicul ca obiect al pieței.

Piața radicală solicită nimicul pentru a duce conceptul vandabilității dincolo de limita sa istorică. Vorbind despre nimic ca obiect radical al pieței, avem schema exactă a funcționării conceptului absolut, a conceptului care trece pragul logicității.

*

Este o performanță a gândirii occidentale de a-și fi ilustrat istoria prin narațiunea unui scenariu în care să fie inteligibilă în conceptul ei radical prin identitatea efectivă a aceluia lucru care să semnifice absolutul, adică nimicul. Prin semnificarea umbrei ca bun pus pe piață istoria segmentului de modernitate, pe a cărui traiectorie ne place să credem că ne aflăm, și-a găsit acel element ale cărui condiții de posibilitate sunt ca și imposibile. A spune că piața este atât de extinsă încât nimicul însuși este bun al pieței revine la a atinge cotele imposibilității. Iar atunci când acest nimic este totuși ceva, paradoxul este imposibil de surmontat. Or, umbra este acel lucru al cărui regim de existență pendulează între nimic și ființă. Umbra este un nimic, la rigoare nimicul însuși, pentru ca, la fel de bine, ea să fie ființa, adică ființa însăși a cărei frăgezime să fie evidentă în evanescența prezenței sale.

Descoperirea umbrei ca subiect în comerțul radical, extins la scara nimicului, este maniera în care istoria modernității s-a făcut inteligibilă în conceptul absolut. Dacă acest subiect: umbra, nu ar fi fost implicat în actul esențial de naștere al acestui tip de istorie, însăși tipul de istorie în cauză nu ar fi fost desăvârșit. Umbra este aportul narațiunii la concretizarea unui tip de exigență logică fără de care conceptul ar fi plutit în zona solicitărilor goale în lipsa unei ilustrări a dezideratului concret. Prin urmare, umbra este expresia unei solicitări solvabile.

Umbra devine bun al pieței după ce această piață devenise activă, se impusese. Fie însă și activarea ei tardivă ține de conștiința de sine care, se știe, apare în urma unui conținut pe care să-l reflecte. Altminteri este ca și cum am solicitat ca *Iliada* și *Odiseea* să apară înaintea faptelor narate, ca Homer să-l fi precedat pe Ahile sau Odiseu.

*

Prima determinație a umbrei este, așadar, **determinația pieței**. Ea se vinde, este vândută și cumpărată ca oricare alt bun. Nu este irelevant faptul că posesorul ei nu o cunoscuse ca fiind ceva, un bun oarecare, anterior vandabilității sale. Pentru el, umbra fusese asimilată unui regim de cvasi-nimic. Abia comerțul face din ea ceva, îi acordă un statut de existență și bun.

A doua determinație a umbrei este **mobilitatea**. În narațiunea de față, mobilitatea este călătorie. Căutându-și umbra în dorința recuperării sale, Schlemihl călătorește. Căutarea umbrei este un larg registru al călătoriilor. Umbra devine, în construirea semnificației sale retroactive, co-substanțială călătoriei, dezvăluindu-și dimensiunile în căutărilor pe care Schlemihl le întreprinde pentru recuperarea ei.

Călătoria în căutarea umbrei este, *mutatis-mutandis*, mobilitatea generică a pieței. O piață este mobilă și flexibilă în toate felurile posibile: mobilitatea de primă instanță când un produs este căutat pentru a fi procurat ca bun rezervat pieței; mobilitatea în căutarea partenerului de schimb, a cumpărătorului; mobilitate în căutarea condițiilor optime în care schimbul să fie operat; mobilitatea secundă a factorilor colaterali: stimularea surselor de materii prime, a producătorilor, a agențiilor de publicitate, burselor, brokerilor etc.

Mobilitatea intrinsecă a pieței devine, în expresivitatea conceptului literar, călătorie. În ambele este vorba de căutare și deziderat. Căutarea lui Schlemihl are în vedere umbra, recuperarea aceluia lucru care păruse să fie nimic, pentru ca în urma comercializării să se arate ca fiind natură. Dezideratul mercantil este similar: dobândirea, alături de bunul oferit, a unui bonus, adică a unui plus care nu exista în bunul efectiv. Este profitul, adică acel nimic pe care bunul nu-l încorporează dar care există efectiv. Profitul rezultat în urma comerțului are același regim ambiguu între existență și inexistență pe care îl expunea și umbra. De regulă economiștii îi disting fizionomia în condiții matematice, prin cuantificări și număr, însă o fizionomie a lui în funcție de ontologia pe care o expune nu există. Or, tocmai această ontologie este cea care îl apropie de umbră și face din el element comun.

De aceeași mobilitate originară a celor două ține și prețul. În natura lui nu există nicio matematică a exactității. La rigoare, prețul nu reflectă nimic, nu există nicio precizie în el. Când, pentru structura rigorii și matematizării sale, s-a vorbit despre componente ale prețului de vânzare s-a avut în vedere tocmai natura sa flexibilă. Prețul unic, pe care anumite regimuri politice au încercat să-l impună a fost, de fapt, participarea sa ca preț la un blocaj economic generalizat.

În fine, nu trebuie omisă invocarea libertății ca factor transcendențial al posibilității comerțului. Dacă prezența libertății în istorie se verifică prin consultarea realității însăși, nu la fel de evidentă este participarea libertății în rândul acelor condiții anterioare actului ca atare. A oferi bunul spre vânzare, umbra sau altceva,

înseamnă a pleca de la presupuziția celui care o vinde ca om liber. Similar, nu este de gândit comerțul, cumpărarea – vânzarea bunului efectiv de către cel ce este determinat către piață altfel decât ca liber. Atât vânzătorul, cât și cumpărătorul sunt presupuși în condiția lor de oameni liberi care vând și cumpără. Mai mult, terenul actului de vânzare-cumpărare presupune o natură similară. Piața, în condițiile unei presiuni de timp sau spațiu, nu este terenul care să legitimizeze un comerț întreprins în condițiile de rigoare ale actului.

Libertatea transcendentă asigură logica comerțului în mai mare măsură decât libertatea istorică. Ea este un corelat al aceleiași mobilități și flexibilități descoperite în natura umbrei și a celorlalți factori ai pieței.

Un tip diferit de factori sunt prezenți în derularea efectivă a negocierii umbrei. Aici, cel ce intervine, primul agent activ, este cel ce dorește să cumpere. Diavolul se arată dispus să cumpere *nobila umbră, aci de față*. În al doilea moment, el vinde. A interoga întâietatea bunului oferit de vânzare sau a celui dispus spre cumpărarea ține de logica și contingenta istorică. Nevoia celui care vinde poate fi pusă în echilibru cu a celui care cumpără. Este posibil ca însuși actul comerțului să penduleze între sincronia și diacronia celor doi agenți.

*

Numai aparent istoria occidentală al cărui resort fundamental a fost găsit în comerț poate fi citită ca istorie a mercantilismului. Prezența umbrei în interiorul acestui resort istoric are darul de a semnala că nimicul-prim, până la care a fost extinsă limita maximă a comerțului, are corelatul în ființa plină, la a cărei gândire obligă conceptul construit pe limite maxime. De-a lungul oricărei interpretări a structurii pieței istorice a modernității, în spatele factorilor vizibili și operaționali la nivel de istorie se găsesc factori transcendențiali care întregesc imaginea lucrului în cauză. Libertatea, valoarea minimă (nimicul) și valoarea maximă (ființa) sunt factori fundamentali prezenți.

Devalorizarea tipului de istorie care aduce pe piață totul, adică istoria mercantilă în interiorul căreia valorile sunt epuizate și contribuie prin ea însăși la *Umwertung des aller Werte*⁵⁹ este rezultatul gândirii care citește fragmente, părți, aforisme. Totalitatea acestei istorii este cea care aduce în prim plan un discurs a cărui tipologie stă sub semnul lui Kant: istoria transcendentă.

Mai mult, abia extinderea pieței la nivelul întregului: totul expus spre vânzare, face conceptul întreg. Niciun concept, inclusiv al pieței (sau mai ales al pieței!) nu se poate prezenta ca absolut în afara acestei extensii. Radicalitatea conceptului, adică conceptul pieței care valorizează nimicul: umbra, și absolutul: ființa, scoate în evidență caracterele depline ale istoriei.⁶⁰

⁵⁹ Friedrich Nietzsche, *Der Wille zur Macht. Versuch einer Umwertung aller Werte*, în Nietzsche, *Werke in zwei Bänden*, zweiter Band, Alfred Kröner Verlag in Leipzig, 1930

⁶⁰ În povestea lui Chamisso lipsește corelatul nimicului pus în vânzare, adică ființa. Ea este însă inteligibilă fie și prin practica simetriei, adică prin citirea mai departe a celuilalt termen. Chiar dacă Chamisso nu aduce în discuție, adică nu crează o poveste similară pentru ființ, ea se află în întreaga potențialitate a narațiunii. Există, din fericire, o poveste ceva mai târzie care preia scenariul nimicului și ființei ca obiecte expuse pentru comerț.

*

Stabilind limitele pieței între un minim: nimicul, adică umbra, și un maxim, adică ființa, nu se stabilește doar un spațiu al derulării, vastitatea unor teritorii ale posibilului. Prin identificarea acestor limite maxime ceea ce se aduce în atenție este valoarea și nonvaloarea. O piață este radicală atunci când non-valoarea însăși, nimicul, este prezentă pe piață. Similar, de cealaltă parte, valoarea absolută. Nu economismul și mercantilismul absolut sunt în spatele poveștii despre umbră, ci categoriile ontologice și tabla valorilor supreme.

Există, firește, pe harta posibilităților de lectură a negocierii umbrei, și descoperirea abundenței. Umbra de aici nu este negociată ca semn al prezenței haosului în cursul căruia valorile să fie atât de bulversate și confundate încât nimicul să se prezinte ca valoare pentru că totul ar fi posibil. Negocierea umbrei ține de ordinea și disciplina unei piețe care se manifestă mult mai plenar în condițiile inteligibilității sale decât în condițiile istoricității. Ca dovadă că ele se disting în diferența reală este data cronologică la care apare piața istorică.

Prin urmare istoria economică a modernității nu este istorie strictă a comerțului, ci punere în față, adică actualizare a unor potențialități care nu sunt economice. Piața joacă aici pe un scenariu care o precede și pe care nu ea îl pune la punct. Aparenta devalorizare pe care piața o practică prin generalizarea comerțului semnaleză ordinea în interiorul căreia există nimicul: umbra, și contrariul său, semnificativul și nesemnificativul, marele și micul. Pornind de la nimic, adică de la umbră, piața se arată radicală, nu însă pentru testarea limitelor și forțelor economice, ci pentru testarea ontologică în care și nimicul, sau abia pornind de la nimic, totul să însemne ceva.

Abia prin piață și datorită ei fiecare lucru are un preț al său, are o valoare care, în prim-plan este comercială, ulterior este însă valoare pur și simplu. Piața, adică solicitarea de a vinde, scoate la iveală bunuri necunoscute, ignorate și inexistente. Ea aduce în față cunoașterea bunurilor a căror prezență pe harta utilitară era neconsemnată. Prin punerea umbrei pe piață se ia act de amploarea unei bogății ignorate. Există în geografia posesiunilor noastre mereu ceva care ne surprinde, ceva care valorează pentru alții, care ar putea valora și pentru noi, numai că abia dorința celorlalți îl face prezent și pentru noi. Este ceva similar schemei clasice a geloziei: râvnirea persoanei iubite de celălalt crează sentimentul lezat al apartenenței sale la ființa noastră.

*

Este vorba despre povestea din *Fabrica de absolut*, a lui Karel Capek. Acolo, plecându-se de la presupuziția panteistă și animistă a prezenței spiritului în materie, prin arderea materiei într-un dispozitiv de carbucație tehnologică avansată, se eliberează spiritul. Totul este de vânzare, mai puțin spiritul ca atare care nu poate fi ambalat și negociat. În schimb, carburatorul de producție, este fabricat la toate mărimile și capacitățile posibile. Rezultatul acestor carbucații diferite ca debit, spiritul, este producător la rândul lui de orice satisfacție cerută. Un singur defect are spiritul ieșit din carbucație: este hămesit în producție, adică nu se oprește din fabricație. Tot ce i se solicită este produs la scară cosmică, producția lui devenind, prin lipsa de măsură, un apocalips.

Operarea cu umbra, bun care ne aparține dar față de care ne comportăm omițându-l, are darul de a atrage atenția asupra oricărui fel de posesiune ce ar putea fi apreciat în regimul umbrei. Posedăm umbra, dar practica acestei posesiuni nu diferă de practica non-posedării ei. Cele două, prin consecințele reale, se confundă. O piață a bunurilor gândită după schema posesiunii umbrei – este, poate, ideea implicită în povestea de față.

*

Există, în raportarea lui Schlemihl la umbră, o ambiguitate care nu dispare niciodată. Relația cu umbra nu poate fi pusă în termeni cartezieni. Umbra nu este o deducție pentru conștiință și nici o proprietate certă în felul celorlalte bunuri expuse pieței. În permanență ea crează un rest, îi revine continuu o dimensiune inefabilă care face atitudinea față de ea nesigură. În ciuda reducerii ei la tautologia care să excludă orice urmă de nesiguranță, umbra nu acceptă logica și nici definiția care să-i proclame ființa. „La urma urmei, o umbră nu este decât o umbră. Se poate trăi și fără ea”⁶¹ – se amăgește el. Altminteri el nici nu ar încerca atâtea subterfugii de explicație. „Mărturișiți-mi, domnule; mărturișiți-mi cum v-ați pierdut umbra? – Un bătăran mi-a călcat-o mai deunăzi, cu atâta grosolănie, încât i-a făcut o gaură mare; acum se află la reparat, căci cu bani se poate face orice. Trebuia s-o primesc încă de ieri”⁶². Dacă, totuși, insignifiența umbrei ar fi la nivelul adevărului prezent în zeflemea, Schlemihl nu s-ar prezenta iubitei sale Mina drept „un om care nu se teme de soare” și nici nu ar invidia un câine: „până și un câine are o umbră”⁶³, lamentație similară pe care o găsim și la regele Lear: „până și câinii au un nume!”⁶⁴.

Tehnica minimală de supraviețuire este de-semnificarea umbrei prin diferite metode. Zeflemeau este doar una dintre ele. Fie că se explică pentru pierderea umbrei prin călătoria în Rusia, iarna, pe un ger năprasnic când umbra i-a înghețat pe pământ atât de puternic încât n-a mai putut-o dezlipi,⁶⁵ fie prin incidentul descris mai sus, rezultatul nu are darul de a-l concilia cu realitatea absenței ei. La fel rezolvă absența umbrei tautologia descrisă mai sus. Starea sa sufletească trăiește însă o realitate care nu se mulțumește cu niciuna dintre explicațiile încercate. „Învăluit de umbrele nopții /.../ nu mai aveam în lumea aceasta nicio țintă, nicio dorință și nicio speranță”⁶⁶.

Desemnificarea umbrei este un deziderat în spatele căruia se ascunde, de fapt necesitatea concilierii **de facto**. Ea nu se realizează, și tocmai din cauza acestui eșec se trece la o nouă rundă a negocierilor: se oferă umbra în locul sufletului.

Adevărata de-semnificare a umbrei se petrece însă dincolo de toate acestea. Ea are loc atunci când Schlemihl cade la înțelegere și cedează umbra pe terenul capitalismului financiar.

⁶¹ Adelbert von Chamisso, *Extraordinara...* ed.cit. p.58

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Ibidem*, p.67

⁶⁴ Shakespeare, *Regele Lear*, Editura tineretului, p.

⁶⁵ *Ibidem*, p.42

⁶⁶ *Ibidem*, p.71.

Din nou, aici, prin intervenția banului ca factor de schimb, apare apropierea de natura intrinsecă a modernității. Determinarea oricărui bun prin ban, întâlnirea esențială a bunurilor pe o piață care nu mai ține de economia naturală și de schimbul în natură, duce la relații de altă calitate. Oamenii diferă esențial după maniera de a face comerț, însă atunci când o economie în ansamblul său este structurată pe o tipologie aparte și când în interiorul ei mai pot conviețui fără contradicții grave alte modalități de schimb, respectiva istorie își expune profulul în consecință.

Întreaga poveste poate fi pusă în termenii unei odisei în care umbra are partede o devalorizare care o transformă în marfă expusă pieței, apoi, de o revalorizare de-a lungul căreia se încearcă recâștigarea ei.

*

Re-semnificarea umbrei nu vine dintr-o nouă percepere a ei. Nu se petrece nimic în conștiința personajului care să-l determine la o valorizare diferită. Schimbarea de optică vine pe filieră externă. În chip similar, ignoranța lui Schlemihl este și pentru suflet. Așa cum nu cunoscuse umbra anterior activării pieței, el nu cunoaște nici valoarea sufletului. Atunci când diavolul își dublează propunerea, activismul său economic îl trage după sine pe Schlemihl. Spre deosebire de partenerul său de piață, diavolul știa ce vinde și cumpără. Oferta sa îl găsește în aceeași necunoștință economică și valorică pe Schlemihl. Acesta nu știa mai multe despre suflet decât știuse despre umbră. De ce nu acceptă atunci schimbul, de ce – dacă este vorba despre dobândirea cunoașterii a ce este cu adevărat umbra – nu dă sufletul în locul umbrei? Experiența sa fusese suficientă pentru a-i releva beneficiile dobândirii umbrei. Știa, prin urmare ce câștigă, nu știa, în schimb, ce pierde. Or, necunoașterea a ce pierde atârână mai mult decât cunoașterea a ce câștigă. Comportamentul său nu este raționalist și nici pragmatic. Să fie în joc doar prudența, adică să fie o cunoaștere marca Stan Pățitul care să-l îndemne la reținere? ⁶⁷Nu empirismul experienței își spune aici cuvântul și nici ceva de felul invocării unei experiențe religioase a genului. Refuzul lui Schlemihl nu are baze în propria experiență. El știe doar atât: *nu vreau să vă mai vând nimic, nici chiar în schimbul umbrei*⁶⁸. Nicio îngrijorare pentru starea lucrurilor vândute nu-l reține din fața noului târg. Primește chiar asigurarea că toate lucrurile cumpărate de celălalt sunt în mâini cum nu se poate mai bune: *dați-mi voie să vă arăt – i se spune – că nu las să se mucegăiască lucrurile cumpărate, ci le păstrez cu toată grija și cinstea cuvenită*⁶⁹.

⁶⁷ Nici prudența însă nu se definește în termenii reținerii ci ai acțiunii în cunoștință de cauză: *Sensul și atribuția virtuții prudenței nu este să găsească scopurile sau, mai mult, scopul vieții și să stabilească direcțiile fundamentale ale ființei umane, ci sensul prudenței este de a găsi căi potrivite către acele scopuri și realizarea potrivită aici și acum a acelor direcții fundamentale.* (Josef Pieper, *Tratat despre prudență*, editura Galaxia Gutenberg, 2005, p. 48)

⁶⁸ Ibidem, p.61

⁶⁹ Ibidem

Există prea multă repulsie venită în urma experienței absenței umbrei pentru ca partenerii de piață să rămână aceeași. Schlemihl refuză noua cerere cu toată superficialitatea, în afara oricărei cunoașteri, iar un motiv teologic care să-l determine la refuz nu este de bănuț. Nu există nicio reflecție de asemenea natură, nicio o bănuială sau afirmare a valorii sufletului. Valorile sacre nu au în el un promotor sau apărător cât de avizat. El refuză participarea pe noua piață în aceeași ignoranță și detașare ca și prima dată.

*

Schlemihl participă la piață în două rânduri, diferit de fiecare dată. La început, el se aruncă pe piață fără să reflecteze prea mult și devine o victimă a acesteia. Atitudinea sa este pozitivă, creditează piața și îi răspunde pozitiv. Apoi, când se găsește involuntar atras pe piață, nu mai creditează energiile comerciale și refuză ofertele. Acum, nu mai este o victimă, este însă greu de răspuns dacă este deasupra pieței.

În final, asistăm la transformarea celui ce și-a pierdut umbra (exprimarea este însă improprie, pentru că nu este vorba despre o pierdere, adică despre o despărțire involuntară de bun, ci de o negociere, adică de o despărțire voluntară!) în moralist. El expune, în această fază, o serie de reflecții despre viață și sensul ei, despre amărăciunea și dulceața sa, oferă îndemnuri și sfaturi. Toate acestea provin dintr-o sursă destul de ambiguă, ei nerevenindu-i nicio calificare. Sfaturile oferite nu vin strict nici din partea unuia pățit, a unor extracții de experiență, și nici ca rezultate ale unei gândiri privilegiate.

Cel dintâi sfat are în vedere experiența umbrei, grija pentru ea:

Iar ție, dragul meu Chamisso, îți las moștenire această poveste minunată care ar putea, eventual, să folosească drept învățătură multora dintre locuitorii acestui pământ, după ce eu voi fi dispărut. Tu însă, prietene, dacă vrei să trăiești printre oameni, învață să respecti mai întâi umbra și numai apoi banul.⁷⁰ Și pentru că la toate există o alternativă, sfatul de utilizare a umbrei are un revers: Dacă dorești însă să trăiești numai prin tine și prin ființa ta, oh, atunci nu ai nevoie de niciun sfat⁷¹. Practic, sfatul care încheie în sine ultima propoziție a cărții este avertismentul și resemnarea în fața solipsismului. Narcis este incorigibil. Nu există nicio sugestie mitologică pentru corecția lui. Nicio morală și nicio filosofie nu poate rezolva solipsismul. Pentru natura celui ce trăiește numai prin sine și prin ființa sa niciun sfat nu mai are sens. Nu însă un asemenea ins are în vedere Chamisso și nu pentru el a descris povestea lui Peter Schlemihl.

*

Marca romantică nu dislocă termenii negocierii financiare a umbrei. Există o tentă romantică în refuzul mercantilismului. Refuzul banilor și repudierea oricărei soluții prin intermediul lor este atitudinea generală a curentului care a dus la o ostilitate generalizată și prea puțin reflectată. Banul, intrat în toate ingineriile financiare și în toate dezideratele firești în care morala nu era întotdeauna

⁷⁰ Ibidem, p.88

⁷¹ Ibidem

prezentă, nu putea să nu ducă la filistinism și dezumanizare. Ascensiunea capitalismului nu expunea decât rațiuni aflate în imanența economică. Or, romantismul își circumscria aria intereselor într-o zonă mult prea îndepărtată de regimul diurn al vieții. De aici sentimentele negative a căror sursă era, de cele mai multe ori, nocturnă. Ecuația cea mai simplă este acum scrisă: bani contra valori. Pericolul economismului, al echivalărilor financiare generale bântuia sensibilitatea romantică. *Sufletul frumos* al lui Schiller nu era din lumea aceasta. Deasupra bunurilor cu care operează piața se găseau valorile. Considerația romantică în fața acestor termeni era lipsită de compromis. Romanticii găsesc în noua economie cum absolutul este adus pe piață ca oricare altă marfă.

Înainte de a-și vinde umbra diavolului, Schlemihl preferase banul. Posibilitățile acestuia îi erau cunoscute. Banul este anterior diavolului. Când acesta vine să opereze cu el și să-l ofere în forma ineptitudinii sale preferința față de ban era deja fixată. Înainte de a fi corupt și ispitit de diavol, Schlemihl era deja maculat. Dacă este să extragem de aici o ordine a corupției pe scara cronologiei este evident că ea se petrecuse înainte de apariția diavolului. Culpă nu îi revine acestuia în totalitate astfel încât Schlemihl să se poate justifica în ținuta inocenței și purității desăvârșite. El conlucrase la coruperea naturii sale, obținuse deja atâtea rezultate în acest sens încât intervenția secundă a diavolului nu poate scuza în totalitate pierderea. De altfel, diavolul o știe atunci când, suficient de retoric, întreabă: *Am încercat eu vreodată să văucid pentru a vă lua sufletul pe care îl doresc?*⁷². Așa cum, atunci când vânduse umbra fără să se întrebe asupra valorii de întrebuintare a ei, nici acum Schlemihl nu se întreabă în legătură cu valoarea de întrebuintare a sufletului. Putea să facă diavolul ceva cu el sau nu era decât un colecționar care, dintr-un capriciu, aduna diverse?

Similar, nu poate fi descifrată rațiunea disprețului oamenilor pentru cel fără umbră. Nu era în joc mai mult decât o simplă percepere a alterității: faptul că Peter Schlemihl nu este ca ei, că nu posedă un epifenomen ca umbra. Ei înșiși nu știu mai multe despre umbră decât le conferă naturalitatea prezenței. Sunt naturaliști fără niciun fel de participare a rațiunii sau înțelegerii. Asumarea de către ei a umbrei nu se face într-un regim fizical-științific, și nici într-unul consonant simțului de proprietate. Ideea degajată din atitudinea respingerii celui fără umbră este de tip Protagora: numai măsura confecționată din propria stofă are trecere la curte. În rest, cei cu haina croită după alte măsuri, sunt străinii. De altfel, în numirea lui Schlemihl calificarea de străin este continuă, explicită sau implicită.

Teama nu trebuie exclusă din refuzul noii oferte a diavolului. Nu era însă singurul motiv care să determine abținerea de a mai juca pe piața bunurilor expuse. După experiența câștigată în lumea celor care-i refuză pe cei fără umbră, Peter Schlemihl era la începutul unei clarificări. Practic, după pierderea umbrei el accede la o experiență în urma căreia își reconstruiește interior ființa.

*

⁷² Ibidem, p.75

Supus unui etern destin de a nu-și recupera umbra, refuzând noul schimb: umbră contra suflet, Schlemihl își construiește o nouă viață în datele pervertite de comerțul greșit. Nemaiputând fi om căci, o spune el atât de nedrept, *Dumnezeu și-a întors fața de la mine*⁷³, se vede constrâns să se accepte în noile date. Posibilitățile sale de acum diferă. Poate, prin intermediul unui dar norocos: cizmele fermecate care îl pot duce oriunde, să se deplaseze. Călătorește, se deplasează pe toată suprafața pământului și cercetează. Călătoria și cercetarea îi oferă un substitut al vieții. Numai că cercetarea și călătoria nu sunt întrepinse de pe poziția cuiva liber, ci din poziția celui căruia i s-a refuzat libertatea de a o face. Ce face el acum este sub marca alienării. Cercetarea și călătoria suplinesc absența umbrei.

*

În bună consonanță cu orice elaborare de ontologie a umbrei, povestea lui Peter Schlemihl păstrează gradul ei de inefabil, **mutatis-mutandis**, de **numinos**. Aici, ca și în orice ontologie care nu ține să-și elucideze până la capăt obiectul, prezența specifică a sacrului nu poate fi deplin elucidată. Caracterul de incapacitate epistemologică în fața ei exprimă incapacitatea practică a personajului în fața transcendentului. Așa cum Platon nu reușise să confecționeze pentru umbrele din peșteră decât niște marote, povestea lui Peter Schlemihl nu poate să treacă în contul epistemologiei umbrei un conținut pe care doar alte instanțe mai abilitate o puteau face. Nu trebuie omis, pe de altă parte, în fața solicitărilor de acest fel, că ne aflăm pe terenul artei.

*

Există o ezitare în numirea subiectului de față: omul care și-a pierdut umbra sau omul care și-a vândut umbra? Depășirea ezitării nu se rezolvă prin verdictul lipsei de importanță din moment ce rezultatul este același. Nu este însă un același rezultat în opțiunea între cele două. Platon vorbește despre *umbra măgarului*⁷⁴ având în vedere ceva mai mult decât nimic. Omul care și-a vândut umbra este omul care a dispus de ea – omul viu adică. Însuși actul vandabilității care permite cumpărarea umbrei îi arată acesteia dimensiunea vitalității. Numai în măsura în care umbra servește unui scop cumpărarea ei este rațională. Vandabilitatea este însuși semnul viului, umbra atrăgând atenția asupra faptului de a fi în lumină în condiția de verticalitate materială.

Omul care și-a pierdut umbra este omul mort, cel pentru care umbra a devenit de prisos, cel care, nemaifiind în lumină nu mai are nici umbră.

Pentru greci, o bună defnire a vieții era poziționarea sub lumina solară. Soarele era, în simbolistica platoniciană, Dumnezeu vizibil. Lumina de proveniență solară era, în cursul aceleiași simbolistici, lumina divină, iar regretul celor morți era, în acest sens, imposibilitatea de acces la lumina solară, de a se vedea condamnați la noaptea cea veșnică în care lumina este absentă.

Cetățenia divină era sinonimă cu posesia umbrei, iar pierderea acestei cetățenii era echivalată cu moartea.

*

⁷³ Ibidem, p. 46

⁷⁴ Platon, *Opere*, vol IV, editura științifică și enciclopedică, p. 78.

Niciuna dintre cele două variante: a pierde sau a vinde umbra nu au în vedere un obiect al acțiunii cu existență în suspensie. Dacă umbra ca obiect ce urmează a fi vândut sau ca obiect care deja a fost pierdut nu este înțeleasă în forma autonomiei sale, a existenței separate, la îndemâna deținătorului, cu ea nu se poate face nimic din cele intenționate. Pentru a vinde sau pierde umbra se solicită un bun care să facă posibilă tranzacția.

Ambele genuri de disponibilizare a umbrei: vânzarea sau pierderea presupun calitatea de bun. În ambele, umbra se teaurizează. Totul pe fondul modernității pieței unde comerțul dă tonul celor existente. **Homo-mensura** a lui Protagora este investit în modernitate cu **obversia** termenilor.

*

Schema teologică de aici este simplă: umbra nu este decât o haltă pe drumul care vizează destinația finală: sufletul. Pentru diavol imaginea traseului este clară: pentru a ajunge la scopul final, la capătul drumului, trebuie parcursă toată întinderea, cu toate diviziunile sale. Metamorfozele însoțesc în permanență protagoniștii pentru că în cursul unei călătorii de acest fel nimeni nu rămâne același. *Umbră contra suflet* este ecuația care semnalează ierarhia.

Niciunul dintre cei doi nu se angajează la fel de voluntar de-a lungul acestei călătorii. Diavolul este de la început angajat plenar, voința lui acoperă întregul traseu, nici una dintre halte nu este neglijată. Triumful este cu atât mai plenar cu cât parcurge totalitatea drumului. Posibilitatea de a sări părți din traseu nu-i exprimă eficiența, dimpotrivă!

*

Nu există singurătate a victimei acolo unde diavolul este activ, și nici lumea în care ispitele sale sunt exercitate nu este fără Providență. În momentul în care semnătura noului acord era gata să fie pusă intervine ceva care, de astă dată este corect interpretat. *Sunase ceasul al doisprezecelea*⁷⁵ – simte Schlemihl. *Am căzut într-un leșin adânc și am zăcut un timp îndelungat ca în brațele morții*⁷⁶. Interpretarea sa este exactă:

atunci a intervenit, ca de atâtea ori în viața mea și prea adeseori în istoria lumii, o întâmplare în locul unei fapte. Mai târziu, m-am împăcat cu mine însumi. /.../ Atunci am învățat să prețuiesc această necesitate, care împinge întregul angrenaj al lumii, în care noi ne îmbucăm doar ca niște roțițe ajutătoare. Ceea ce are să fie, trebuie să se întâmple; ceea ce a fost sortit a trebuit să se întâmple, conform aceleiași providențe, pe care abia acum am învățat s-o respect atât în soarta mea cât și în soarta acelorora cu care eram în legătură⁷⁷.

De acum, lucrurile ar putea să pară mai ușoare. Într-un fel chiar sunt: conciliat cu absența umbrei, el depășește momentul de început în care viața îi părea imposibilă. De acum, viața îi pare posibilă așa cum este, fără umbră.

*

⁷⁵ Adelbert von Chamisso, *op.cit.*, p. 68.

⁷⁶ *Ibidem*, p.69

⁷⁷ *Ibidem*, pp.68-69.

Obsesia cercetării are un obiect predilect: pământul. Nu cerul, astrele, mărire, ci pământul:

am cunoscut mai temeinic decât oricare alt om pământul, configurația sa geografică, înălțimea lui, temperatura, schimbările atmosferice, fenomenele puterii magnetice, viețuitoarele și, în special, regnul vegetal /.../ am sporit cu mai mult de o treime numărul speciilor cunoscute, dar cred că am contribuit cu ceva la cunoașterea sistemului naturii și a geografiei plantelor. Acum lucrez cu încordare la opera mea despre faună⁷⁸.

Avem, parcă, un tratat despre pământ în toată structura lui științifică. Nu există prea mare diferență între obiectivele fixate aici și modul elaborat în care sunt prezente într-un curs universitar german ținut în aceeași epocă, la o dată apropiată. În curs, pământul este privit în diviziunile: *natura geologică, organismul vegetal, organismul animal*, fiecare dintre ele cu alte subdiviziuni. Organismul animal, de exemplu, este divizat în: *configurația, asimilația, procesul generic*, la fel organismul vegetal: *configurație, asimilație, proces generic*, iar pentru natura geologică există diviziunile: *istoria pământului, diviziunile membrilor pământului, viața pământului*⁷⁹.

Vorbind despre identitatea sufletului și alcătuirea lui, discursul era în termenii materialişti ai epocii. În chip paradoxal, romantismul cultiva, deopotrivă, interesul pentru științe, dar păstra și atitudinea de conservare a laturii inefabile. Definiția dată provocator de către diavol este construită unilateral, ignorând a doua dimensiune. Sufletul este, între altele – și constituția construită ad-hoc aici elimină voluntar tocmai ceea ce îl salva! – *putere galvanică, activitate polarizatoare*, adică dimensiuni care epuizează la nivel material orice alcătuire. Când ia în considerație *fizica individualității totale*, Hegel vorbește despre *procesul chimic* și cele două acțiuni specifice: *împreunarea și separarea*. Pentru prima, *galvanismul* este hotărâtor. *Simplul curent galvanic nu este în genere decât legătura unor termeni opuși, prin mijlocirea unui al treilea, dizolvant de natură neutrală, în care diferența poate ajunge la existență*.⁸⁰ O asemenea definiție a galvanismului era, evident, luată din manualele și cercetările vremii. Mai interesant însă este cum unele particularități ale galvanismului, în interpretarea lui Hegel, configurează anatomia sufletului: *activitatea procesului galvanic este declanșată prin faptul că se naște o contradicție imanentă, cele două determinații particulare tinzând să devină fiecare cealaltă*⁸¹, iar puțin mai jos spune: *activitatea galvanică se manifestă deopotrivă ca gust, cât și ca fenomen luminos*⁸².

⁷⁸ *Ibidem*, pp.87-88

⁷⁹ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Enciclopedia științelor filosofice, partea a doua, Filosofia naturii*, pp. 579-581

⁸⁰ *Ibidem*, p.327

⁸¹ *Ibidem*, 328

⁸² *Ibidem*, 331.